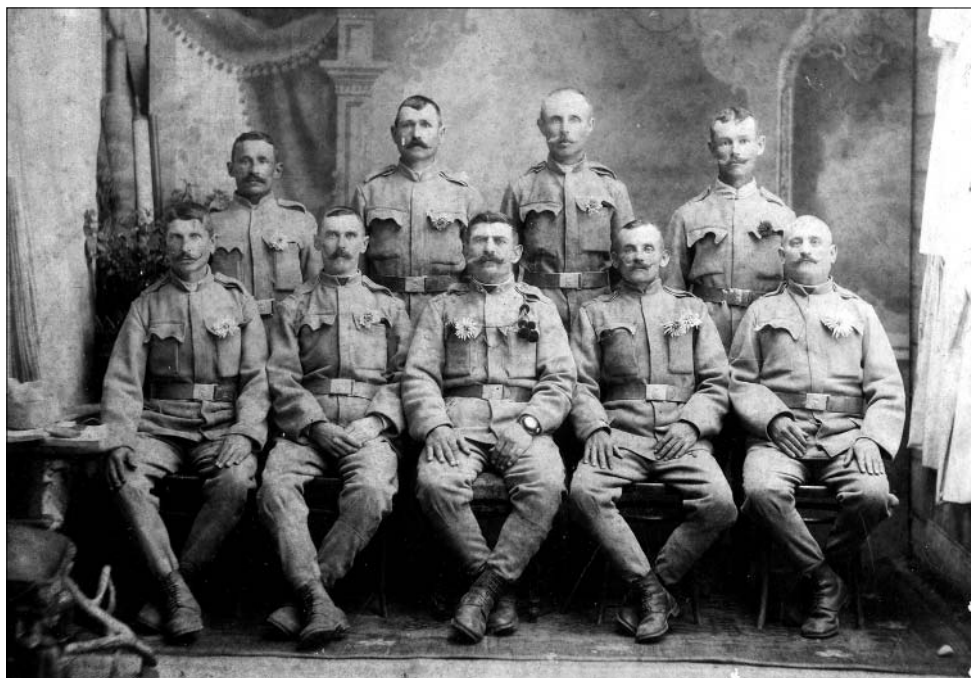

Végzetes évek

Az őszirózsás forradalom, a bolsevik uralom és a román megszállás Földesen

AZ ŐSZIRÓZSA ÁRNYÉKÁBAN

A Nagy Háború elvesztése rengeteg szenvedést hozott. A frontról hazatérő katonák és a lakosság elégedetlensége miatt, 1918. október 30-án kitört az őszirózsás forradalom. Elkezdődött az ország véghomlása. A naiv és erélytelen Károlyi-kormányzat egyre nagyobb területet engedett át a megszállók mohó étvágyának. Linder Béla hadügyminiszter nem akart katonákat látni, az országot nem volt kivel megvédeni.

Földesi „őszirózsás” katonák

Földes éppen az antant által 1916-ban Romániának ígért terület határára esett, a lakosság erről semmit nem tudott. Az akkor Földesen orvos Csáth Géza döbbenten írja Kosztolányi Dezsőnek: A 40–50 évesek bevonulása „Szívzaggató látvány volt, [...] Már minden 3. családnak elesett halottja van.” Az orvosi naplója is tanúskodik, hogy a hiányzó mezőgazdasági munkára igénybe vették a hadifoglyokat.

„1918 nov. havába a hazatért katonák fegyvereket elszórva jöttek a faluba.” Egy korabeli fénykép tanúsága szerint gomblyukukban a szívük fölött őszirózsával. A képen látható katonák mind a kilencen, az utódok szerint az 1873-ban születtek közé tartoztak. „Mind-

járt az első vasárnap a községházába összegyűltek, és kérdőre vonták az elöljáróságot, mint gazdálkodtak addig, míg ők oda voltak. [...] Követelöztek, különösen a hadisegélyért, a hazatért katonák részére járó búzárét, zsírért, húsért és leszerelési illetékért. [...] Megalakult a nemzeti tanács és a nemzetőrség, ebbe majdnem az összes hazatért katonák be akartak lépni, persze a nagy fizetésért.” A heti 300 koronát, a főbíró Koroknay Gergely jóállásával a takarékpénztárból felvett összegből a község előlegezte. Az 1919. január 14-i képviselőtestületi ülésen az orosz fogságból hazatért Jeney Imrét, a nemzetőrség parancsnokát, Ercsey Gyula járási főszolgabíró támogatásával közéleti előadónak is megtették, a községházán mindenki hozzá fordult tanácsért. Egyébként a közigazgatás az addig megszokott mederben folyt tovább, betöltötték a megürült bizottsági helyeket, a nagypolitikával nem foglalkoztak. Az addig rendelkezésükre álló ismert adatokból megpróbálták a háború okozta emberveszteséget felmérni. Az 1910-ben 5526 lélekszámú Földesről 800 főt hívtak be, több mint kétharmadát a 20–50 év közötti korosztálynak. 520 leszerelt katona tért haza, ebből hadirokkant 82. Elhalt 74, eltűnt 114 fő. Hadiözvegy 60. Az 1923-ban Kallós Ede által készített hősi emlékmű talapzatára 282 nevet véstek fel.

A VÖRÖS URALOM

A Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltása után mindenhol elrendelték a direktóriumok felállítását. A háromtagú földesi direktórium elnöke Balogh Mihály „*eléggé higgadt, komoly, józan gondolkodású*” személy lett, tagjai Pálfi Antal és Gara Sándor (aki később a kivonuló vörösökkel elment). Rajtuk kívül, az addigi hagyományoknak megfelelően, 12 tanácsbeli volt, 25 korona napidíjért. Pálfi Antal nap mint nap gyűlést tartott a szocialista eszméket hirdelve, ahová főleg az asszonyok mentek el. Ott Jeney Imre ellen vádaskodtak, aki ennek következtében lemondott. A közigazgatás falun, a járásban majdnem a régi, azaz a különbséggel, hogy minden vezető mellé egy megbízható proletárt tettek. Így történt ez a Hajdúszoboszlói Járásban ahová Földes tartozott. Ercsey főszolgabíró mellé, fölé Fazekas Sándor szoboszlai villanyszerelőt tettek. Az alakuló Forradalmi Törvényszék elnöke pedig Malatinszky Zoltán lett. A megyei direktóriumtól Debrecenből szinte az első perctől jöttek az agitátorok Ercsey főszolgabíró és egy fegyveres hajdú kíséretével. A március 22-én a rendőrség politikai irányítását kézbevevő Kozma A. Lajos és Bartha István adták meg az utasításokat és az elöljárókat hazaküldték. 23-án kihirdették a szesztilalmat.

A *Népakarat* gazdasági rovatában április 5-én Földesről tudósít, ahol nincs megművelten föld. Az egykori nemesi öröklési gyakorlat következtében itt nem alakult ki nagybirtok, csupa közép- és kisbirtokos kezében volt a határ, így mindenki érdekelt volt a gazdálkodás folyamatos működésében.

A Szocialista Párt megyei közgyűlésén Kozma A. Lajost választották elnöknek. Közben gőzerővel folyt a bolsevik államhatalom kiépítése: „*Pártunk e hó 6-án vasárnap a délelőtti órákban propaganda gyűléseket tart Hajdú megye községeiben.*” Az 5-ös számú autót Tétlenre és Földesre küldték Schwáb István, a vasutas szakszervezet pénztárosa és Szegedi Gyula előadókkal. A megyei direktórium e napon adta ki a rendeletét a községeknek a választás lebonyolításához. Földes 50 tagú tanácsot választhat, ehhez szavazatszedő bizottságot kell alakítani. A 7-én lefolytatott szavazásról egyelőre optimista jelentések futnak a központba: „*A választások lelkes hangulatban folynak. Az eredményét este 9 órakor hirdetjük ki. Bizonyos, hogy a hivatalos lista változatlanul keresztül fog menni.*” A választáson részt vehetett minden 18 éven felüli magyar állampolgár nemre való tekintet nélkül. A volt földesi főjegyző, Fodor Imre gazdag parasztok nevét tartalmazó ellenlistát igyekezett

győzelemre vinni. A kísérletet a megyei direktórium meghiúsította. Az esetet azzal magyarázták, hogy Földes régi nemesi község, ahol a családi kapcsolatok még mindig érvényesülnek. Az április 10-i sajtójelentés így értékelte a szavazást: „A tanácsi választások az egész megyében befejeződtek. Földes község kivételével mindenütt győzött a hivatalos lista. A direktórium a földesi választást, ahol szabálytalanság történt, megsemmisítette és vasárnapra új választást tűzött ki.”

Hajdú megye pedagógusainak nagygyűlését április 10-ére a debreceni Aranybika Szálló nagytermébe hívták össze: „Debrecen és Hajdú megye összes iskoláinak oktató személyzete, tanárok, tanítók, tanárnők, mintegy másfélezeren, hogy meghallgassák a közoktatási népbizottság kiküldötteinek nyilatkozatát, a tanítóságnak az új társadalmi rendbe való beilleszkedéséről, a rájuk váró nagy feladatokról és köteleességekről.”

A 12-én megalakult járási tanácsban, sem a megyeiben földesi személyt nem találunk. A direktórium elrendelte, hogy „Minden község munkás-katona és földműves tanácsa választ 3 proletár földművest, akiből áll a községi birtokrendező és termelést biztosító bizottság, amely mellett működik egy szakértő gazda mint birtokrendező biztos.” Már előbb láttuk, Földesen nem alakult ki nagybirtok. A következő főjegyző, Domokos Géza a megyei Közigazgatási Bizottságnak 1920-ban írt beszámolójából látjuk: „Megemlítésre való még, hogy Földes a Zichy-féle uradalomból mértek ki magoknak.” (A szomszédos Tetétlen gróf Zichy Géza, a félkarú zongoraművész, Liszt Ferenc barátjának birtoka volt, a tetétleniek a jobbagyi beidegzés miatt 1919-ben és 1945-ben sem nagyon mertek földet igényelni, a földesieket mindkét alkalommal le kellett állítani.) Egy újabb rendelettel az ellátatlanok összeírását kérték, de nem tudjuk, beküldték-e az adatokat.

A megismételt választás után a háromtagú direktóriumot továbbra is Balogh Mihály vezette Pálfi Antallal és Lukács Sándorral, valamint a megválasztott tanáccsal vette kézbe az ügyeket. „Működésükben megmaradtak a régi törvényes határok között és semmi olyan rendelkezést nem hajtottak végre, mely a köz és személy, valamint a vagyonszükségletet legcsekélyebb mértékben veszélyeztette volna.” Egy komolyabb eset mégis történt, a direktórium és a jegyző tiltakozása ellenében Papler Géza bérlőtől 7 sertést elvittek a felsőbb hatóságok a nagy tanács közreműködésével.

A pénzügyintézeteket március végére a munkások ellenőrzése alá helyezték. Budapestre április 14-én küldtek jelentést a Vidéki Pénzügyintézetek Direktóriumára Pénzügyi Népbiztosának az ellenőrzés alá vett intézetekről. Földesen a Közbirtokossági Takarékpénztár és a Földesi Gazdasági Takarékpénztár ellenőrévé Bakó Zoltánt nevezték ki.

A bolsevista hatalom egyre szűkülő területén a létfontosságú élelmezés biztosítása miatt fokozottan ellenőrizték a mezőgazdaság állapotát. A *Hajdúföld* április 20-i száma továbbra is kiemelkedőnek mutatja be a földesi gazdák munkáját. A szövetkezetalakítás még nem aktuális.

Az állandóan támadó román csapatok már Debrecent fenyegették, 20-án az ellenállás szervezésére négy népbiztos is érkezett a civis városba. „Landler Jenő népbiztos a megrágalmazott székely katonák magatartása felett elismerését fejezte ki.” A toborzást a legszigorúbb eréllyel folytatták.

„Ha nem lesz meg a Vörös Hadsereg, akkor általános mozgósítással kényszerítünk minden fegyverbíró férfit a bevonulásra.” Kaba környékéről 2064 jelentkező volt. Különösen a leszerelt katonákra szerettek volna számítani. Földesről alig néhány személy nevét sikerült megtudni. A következő főjegyző, Domokos Béla 1920-ban így emlékezik: „A helyi szájhősök arra a hírre, hogy toboroznak, elbújtak, mindössze 20 14–15 éves hős ajánlkozott, akiket elvittek s még máig sem kerültek haza.” A már előbb is szerepelt Jenei Imre expressz levél-

ben ajánlotta fel szolgálatait Kun Bélának és pénzt kért tőle a Vörös Hadsereg szervezésére. Vörös-katona volt Füleki Lajos, Karmazsin Bálint, Pataki Lajos, az akkor 18 éves Nagy Károly, aki 1970-ben adta át katonaképét e sorok írójának. A volt direktórium tag, Gara Sándor elment a kivonuló csapatokkal, a 16 esztendő Sajtós Nagy Imre a Dunáig ment a vörösökkel.

A románok április 21-én már a szomszéd Berettyóújfaluban voltak. 22-én *„Egy zászlóalj nemzetközi vörös katonaság érkezett a községbe, nagy volt az ijedelem – de szerencsére a lakosság higgadságának semmi komolyabb baj nem történt, mert megvendégelték a katonákat, kaptak tejet, szalonnát, kenyeret. 2 nap voltak a községbe, mert jött a hír, hogy jönnek a románok – mire összehajtottak elvonultak, elvittek 15 db lovat, 8 tehenet és 3 gyönyörű állami mént.”*

Földesen az április 22-i tűzok kiállítására szóló rendeletet is megtagadták, a helyi direktórium megakadályozta a köz és takarékpénztárak kiürítését.

Békési, a 4. vörös hadosztály parancsnoka 23-án délután értékelt a helyzetet Püspökladányban: *„Visszaérkezve Szamuely elvtárs fedezete alatt egy század bihari gárdát 4 óra 41 perckor Hajdúszoboszlóra toltam előre.”* (Ekkor végezték ki a szoboszlai polgármestert két társával.) *„Feladata hajdúszoboszlói műút és vasútállomás, Szovátot és Szovát-Földesi utat tábori örs szerüleg megszállni. Tőle délre Földes-Sáp-Nagyrábé vonalra Berettyóújfalunál állott egy nemzetközi dandár csapatai rendeltettek.”* Szamuely Tibor ekkor akarta Földesen agyonlőni Balogh Mihály direktórium elnököt, mert megakadályozta, hogy helyi nagygazdákat, vezetőket felakasszanak. *„Midőn a vörösöknek híre jött, hogy talán még egyszer lesz rájuk jó világ [Földesen] a Casinót elfoglalták és ott [...] gyűlést tartottak, hol Papp Imre kántor tanító, a veje Bakk Zoltán is felolvasást tartott nekik.”*

Április 24-én reggelig volt Földesen az internacionalista ezred, éjjel, nappal nyomott hangulatban vonultak Tetétlenre a csapatok. Egy ottani forrás szerint *„8 órakor megjelent Szalai ezredes vezérkarával a földesi méneken lovagolva”*. Este már a tetétleni Zichy-kastélyban helyezkedett el Barabás népbiztossal és Nagel politikai megbízottal. Szamuely este 7 órakor átvette a Bárádon székelő dandárparancsnokságot és elrendelte a támadást, de az Aranyos-csárda-Kaba-Derecskei út mentén elhelyezkedő tetétleni zászlóalj ágyú nélkül nem akart harcolni, 26-ára visszahúzódtak.

„A Direktórium tagjai nem menekültek el mert a szájaskodásnál nagyobb dolgot nem tettek. [...] Így azóta dolgoznak otthon, aratni valót vállaltak, és kerülnek a községhezát [...] azóta a községbe csend és rend van a szovjet tagjai elhúzódtak az Elöljáróság helyre állott.”

A Földesen születettek közül ketten kerültek magasabb pozícióba a vörös uralom idején. Nádass Lajos a gyógyszerári munkások szakszervezete direktóriumának vezetője volt Budapesten. Szabó Gáspár Rabinovics József köréből lett a pápai huszárezred politikai megbízottja, Devecserben irányítója volt a megtorlásnak. Érdemeiért május 24-én Veszprém

Nagy Károly földesi vöröskatona

megyei kormányzótanácsai biztossá nevezték, ezután Tamásiban vezette a megtorlást. Már a tanácskormány alatt bíróság elé került. Még az év végén elfogták és a veszprémi ötös tanács ítélete alapján 1920 január 10-én kivégezték.

Karácsony Sándor Kassáról menekülve Budapesten a Közoktatásügyi Népbiztosságon Nagy László mellett dolgozott a nyolcosztályos általános iskola megvalósításán.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS

A vörösök kivonulása után két nap múlva, április 26-án jöttek be Földesre a románok. Szép rendben, senkinek semmi bántódása nem történt. Mindössze pár óra hosszáig volt benn a főcsapat, azután kivonultak. Aznap délben már rettenetes véres csatában Kabát elfoglalták. A románok 23 főt vesztek, 17 civil is meghalt, a vöröskatonák közül csak az maradt életben, aki valahogy el tudott szökni. Az események ismertetője 600-ra teszi az elesettek számát. Tetétlenül a földesi útfélre zavarták ki a férfiakat és ott lőttek agyon egy sebesült vöröskatonát, miközben a faluban a nőekkel erőszakoskodtak.

Ezek után Földesen csak kisebb jelentőségű eseményekről tudunk. Elvittek egy Tamás Sándor nevű férfit, akinél fegyvert találtak. Karmazsin Balázst, talán mint vöröskatonát 75 botütéssel „jutalmazták”. Jeney Imre Kun Bélának írt felajánlkozó levelét a postán megtalálták, ezért a románok internálták. Minden leszerelt, vagy fogságból hazatért magyar katonában legitimitásuk veszélyeztetését vélték felfedezni. Az olasz fogságból, a csáti leszerelő táborból haza igyekvő Szőke Imrét Budapesten október elején elfogták. 6-án már a brassói fellegvárban találta magát. Két nap múltán megkezdte kálváriáját a szintén nem emberbarát barcasági internálótáborokban. Előbb december 11-ig Barcarozsnyóban, majd 28-ig Keresztyénfalvában. Csak december 29-én ölelhette Földesen keblére a családját. Nem tudjuk, hányan osztoztak a sorsában. A románok a szomszédos Sáp vasútállomáson 1000 fogoly vöröskatonát őriztek, akiket a kivonulásuk alkalmával adtak át a fehér hatóságoknak.

A közigazgatásban visszarendeződött a bolsevik uralom előtti állapot, csak most a román igényeket kellett kielégíteni. 1919 június közepén még az idős Koroknay Gergely viselte a bírói tiszteletet. A váltás időpontját nem tudjuk, de novemberben már Szöllősy Gábor a földesi főbíró. A főjegyző továbbra is Fodor Imre, akit a kivonulásukkor magukkal vittek a románok.

Természetesnek tartották, hogy a Tiszáig övék az ország. Földesen a románok részéről besoroztatott 137 darab ló, 180 darab tehén elrekviráltatott, azon kívül széna, szalma és igen sok termény. Carte de Legitimatie (Igazoló jegy) című kétnyelvű, személyazonosságot igazoló fényképes igazolványokat adtak ki, Judetul Hajdú körbélyegzővel, melynek a közepén Románia címere hivalkodik.

Földesről végül 1920. március 12-én vonultak ki a románok, amint Karacs Lajos a *Bibliájában* feljegyezte.

Karacs Zsigmond

Források. *Bényei Miklós:* A Tanácsköztársaság debreceni sajtójának repertórium. Debrecen, 1979; *Csaba Imre:* A Tanácsköztársaság Veszprém megyében. Veszprém, 1959; Domokos Géza földesi főjegyző jelentése 1920. HBmlt. IV. B. 912. b. 10.; EMKE jubileumi emlékkönyv. Kolozsvár, 1910. 35.; *Herpay Gábor:* Földes község története. Debrecen, 1936; *Hetés Tibor:* A 80. nemzetközi dandár. Budapest, 1963; Karacs Lajos feljegyzése, 1920; *Karacs Zsigmond:* Tiszántúli rapszódia. Csáth Géza földesi napjairól. Üzenet XXVII. évf. 1997. 9–10. szám; *Komoróczy György:* A Tanácsköztársaság Hajdú Biharban 1919. Debrecen 1959;

Láng Péter: A Magyar Tanácsköztársaság egészségügyének válogatott sajtódokumentumai. Budapest, 1968; *Nagy László*: A Tanácsköztársaság Veszprém megyei sajtójának cikkbibliográfiája. Veszprém, 1959; *Ormos Mária*: Világháború és forradalmak. 1914–1919. Budapest, 2009 (Magyarország története 17.); *Püski Levente*: A tőkésviszonyok érdekrendszerei. *Bakó Endre* (szerk.): Földes története. II. 1849–2000. Földes, 2018; *Szabó Géza*: A csóti hadifogolytábor története. 1915–1923. Csót, 1983; *Szöke Imre* iratai 1915–1919; *Ványi Bálintné* két-nyelvű (román–magyar) igazolványa, 1920.

Egy alaskai aranyásó Budapesten

Joseph Whiteside Boyle a Magyarországot megszálló románok oldalán

A budapesti látogatás még azokban az években történt, amikor Magyarország sorsa végleg megpecsételődött. A szóba hozott híres alaskai aranyásó pedig, akiről talán nem sokan hallottak, az ír származású amerikai Joe Boyle, vagyis Joseph Whiteside Boyle (1867–1923), a Canadian Klondike Mining Company alapítója, Klondike aranykirálya volt. Akinek életútja New Yorkban kezdődött, s nem sokkal a klondikei aranymező felfedezése után Alaszkában folytatódott. Miután a fiatal Joe Boyle, aki volt már trubadúr, bokszoló és tengerész, amikor 1897-ben 22 dollárral megérkezett Dawson Citybe, s megismerte a Yukon folyó vidékét, és az aranyosás, aranykitermelés minden titkát, elhatározta, hogy Alaszkában marad és aranyásó lesz.

Jack London neves író, „*Klondike Kiplingje*”, akit 1897-ben a kaland mellett szintén az alaskai aranyláz vonzott északra, Carmackban találkozott Joe Boyle-val. Őt nagyon érdekes embernek tartotta, s egy hónapig tanulmányozta annak mindennapjait, s akit a *Forró napok* című regénye főhőse modelljének tartanak. Későbbi írásaiban, mint az *Aranyásók Alaszkában*, a *Vadon szava* és a *Fehér csend* is, többször előtérbe került a mindenre képes fehér ember, aki méltó az északi vidék meghódítására. De Joe Boyle életéről a Leonard W. Taylor (1911–1991) Torontóban 1983-ban megjelent *The Sourdough and the Queen*, s a *Klondike Joe Boyle* című könyveiből többet is megtudhatunk.

Ez az erős fizikumú, jóképű, merész és világos látásmódú fiatalember, akit északon mindenki tisztelt, a Rothschild-bankház és a Guggenheim Társaság pénzügyi támogatásával, a következő években az alaskai aranytermelésben jelentős fejlesztéseket végzett, és sikereket ért el, s 1916-ra Kanada egyik legbefolyásosabb embere lett. Aki az első világháború kitörése után belépett a kanadai hadseregbe, s mint annak ezredese, több európai misszióban vett részt. Míg végül Romániába is eljutott, és 1916-tól az antanti hatalmak oldalán részt vett a központi hatalmak elleni háborúban.

Joseph W. Boyle